

रा.शं. दातार
नाट्य पुरस्कार
अनिलकुमार
साळवे

संवादक : सिद्धार्थ तायडे

बीड जिल्ह्यात जन्माला आलेले औरंगाबाद येथील देवगिरी महाविद्यालयात नाट्यशास्त्र शिकवणारे अनिलकुमार साळवे यांना 'ग्लोबल आडगाव', 'शेख मुहम्मद : मराठी माध्यम' आणि 'तिच्यासाठी वाटेल ते' या तीन एकांकिका लेखनासाठी हा पुरस्कार दिला जात आहे. त्यातील पहिली एकांकिका शहरीकरणात खेड्यांचे काय होते हे दाखविणारी, दुसरी एकांकिका दहशतवादी हल्ला होतो तेव्हा खेड्यातील मुस्लिमांकडे कसे पाहिले जाते ते सांगणारी, तर तिसरी एकांकिका पदवी घेऊन नोकरीच्या बाजारात फिरणारा तरुण रंगवणारी आहे. ग्रामीण जीवनातील विस्कटलेपण दाखवत, तळातल्यांची कैफिरत मांडणारा हा नाट्यलेखक आहे.

asalve465@gmail.com
Mob. : 8308905229

महाराष्ट्र फाउंडेशन (अमेरिका) पुरस्कार २०१६ 'रा.शं. दातार नाट्यपुरस्कार' अनिलकुमार साळवे यांना तीन एकांकिका लेखनासाठी देण्यात येत असून 'शेख मुहम्मद मराठी माध्यम', 'ग्लोबल आडगाव', 'तिच्यासाठी वाट्टेल ते' या तिन्ही एकांकिका राज्यस्तरीय मानाच्या विविध स्पर्धांमधून गाजलेल्या आहेत. ग्रामीण भागातील विशेषतः मराठवाड्यातील आजच्या स्थितीवर भाष्य करणाऱ्या आहेत. साळवे यांनी आजपर्यंत 'वेदना', 'गांधीजींचा चश्मा हरवला आहे', 'राज्यकर्ता', 'अघटित', 'आम्ही बंदिस्त पाखरे' यांसह ३० एकांकिकांचे तर 'कथा खैरलांजी', 'ओयासिस', 'उद्ध्वस्त' इत्यादी नाटकांचे आणि चार लघुपटांचे लेखन-दिग्दर्शन केले आहे.

विविध स्पर्धांमधून त्यांना १६५ पुरस्कार आजपर्यंत प्राप्त झाले आहेत.

'शिरमी' व '१५ ऑगस्ट' या लघुपटास व्ही. शांताराम यांचा प्रभात पुरस्कार, लॉस एंजलिस अमेरिका यांसह राष्ट्रीय-आंतरराष्ट्रीय १८ पुरस्कार प्राप्त झाले आहेत.

प्रश्न : आपले बालपण कोठले आणि नाट्यलेखनाचा प्रारंभ कसा झाला, प्रेरणा कोठून मिळाली ?

– मूठभर खायला, अंगभर त्यायला, चूळभर प्यायला, पायभर निजायला... इतके इवलेसे स्वप्न पांघरून जगण्यासाठी वणवण करणाऱ्या कष्टकरी कुटुंबात माझा जन्म झाला. सालोसाल दुष्काळाच्या वावटळीत घिरट्या घेत, परिस्थितीशी झुंजत, पाण्यासाठी वणवण फिरणाऱ्या बीड जिल्ह्यातील माजलगाव या छोट्याशा गावात माझे बालपण गेले.

पाषाणात एखाद्या कोवळ्या कोंबाने मूळ धरावे, पाण्याविना मान टाकत, हवेतून पाणी पिऊन पुन्हा उभे राहावे, तसा मी पडत, धडपडत, रडत, घडत गेलो. आई रात्र खणून पहाट उकरायची, गाळात खोल-खोल बुडत चाललेला संसार उपसण्यासाठी हाडाची कांड करायची. बापाचे शिक्षण होऊनही हाताला काम मिळत नसे. गरिबी, बेकारी, वणवण... अपमानाच्या चक्रव्यूहात बाप फार अडकत गेला. दारूसारख्या अजगराने त्याला कधी विखळा घातला, हे त्यालादेखील कळले नाही. भंगी समाजातील गणेश वाल्मीकिसोबत संडासच्या सडलेल्या टाक्या

उपसण्याचे काम माझा बाप नाइलाजाने दारू पिऊन करायचा, कधी कैकड्याच्या घरी हातभट्टी काढायचा. भट्टीच्या नि दारूच्या अग्नीने शरीर जळले, दारिद्र्य अन् बेकारी व अपमानाने मन जळले. मेल्यानंतर समाजाने जाळले. आईचा फाटका संसार आणि आम्ही चार भावंडं दारूच्या ग्लासात खोल बुडत चाललो होतो. मोठा भाऊ सुनील आणि मी- दोघांनी एका हातात पेन आणि दुसऱ्या हातात वीट व दगड घेतले. गवंडीकाम करत आईचा दारूत रुतलेला संसार आम्ही उपसत होतो. जमेल तसे शिक्षणही घेत होतो.

मुक्यांचा आवाज होण्याचा प्रयत्न करत राहीन!

ग्रामीण रंगभूमीवर इतक्या मोठ्या प्रमाणात काम चालू असते की, त्या प्रमाणात शहरी रंगभूमी काहीच नाही. पायलीची खंडीभर नाटके रंगभूमीवर येतात, पण ते लोक आपापल्या भागात राहून काम करतात. त्या रंगभूमीची दखल घेतली जात नाही. एखादे ग्रामीण नाटक असेल, तर त्याकडे ग्रामीण म्हणून न पाहता 'ग्राम्य' म्हणून पाहिले जाते. ग्रामीण रंगभूमीची धाटणी, तिची भाषा, स्वतःचे सिद्धांत आणि सादरीकरणातला साधेपणा हे तिचे सौंदर्य आहे. त्या सौंदर्याचा स्वीकार केला पाहिजे. आपल्याला परदेशी नाटककार जतन करता येतात, पण सोयगावचा लोटू पाटील जतन करता येत नाही.

कोंबडीने आपल्या पिळ्ळांना पंखात दडवून ठेवावं, तसं आई रात्री आम्हा भावंडांना पंखात लपेटून घ्यायची. रात्री बाप लेकराचा घात करील, या भीतीने ती दचकून उठायची आणि झोपेतच इवळायची. मी, भाऊ व माय रडत-लढतसंसार ओढायचो. सगळ्या परिस्थितीने काळावर न मिटणारे घाव केले. गरिबीला न घाबरता मी त्याला लढत गेलो, शिक्षण सोडलेच नाही. सातवीला असताना चुलतभाऊ राजेशने गम्मत म्हणून नाटक केले. त्याने सोडल्यानंतर नाटक मी हाती घेतले. संहिता मिळतच नाही, म्हणून, स्वतःचे जग मांडत मीच लिहिता झालो. माझ्या नाट्यलेखनाचा प्रारंभ १९९० मध्ये झाला. बालमजुराच्या जीवनावर आधारित 'आम्ही बंदिस्त पाखरे' ही एकांकिका लिहिली आणि तिला बरीच बक्षिसे मिळाली. नाटक काय असते, रंगभूमी कुठे आहे, कोण चालवते- काहीही माहीत नव्हते. माझ्या गावात कधीही नाटक आले नाही, तरीही मी नाटक करायला लागलो. माझा जिल्हा ऊसतोड कामगारांचा. ऐन दिवाळीच्या सणात लहान लेकरांना घरी ठेवून आई-वडील परमुलुखात ऊसतोडीसाठी जायला निघतात, तेव्हा छोटी कळती मुलगी आणि लहान लेकरं ट्रकमागे रडत धावत सुटतात. 'जाऊ नका नाऽ आम्हाला सोडून' हे त्यांचे बोल ऐकून काळीज कापायचे.

सर्वात जास्त आत्महत्या बीडमध्ये झाल्या. उघड्या पडलेल्या घरा-दारावर कायम सुतक पडलेले असते. त्यांची लेकरं तरीही वाट बघतात- 'पप्पा परत येणारेय'. असे आया मुलांना सांगतात. या आत्महत्या नाहीत, व्यवस्थेने केलेल्या हत्या आहेत. हे सगळे सभोवतालचे जग मी नाटकात मांडत गेलो.

प्रश्न : महाराष्ट्र फाउंडेशनचा मानाचा पुरस्कार 'शेख मुहम्मद मराठी माध्यम', 'ग्लोबल आडगाव' आणि 'तिच्यासाठी वाढले ते' यांचा समावेश आहे. त्यापैकी 'ग्लोबल आडगाव' ही काय संकल्पना आहे? ती कशी सुचली, ते सांगा.

- मुळात मी सुचलेले लिहीत नसून, टोचलेलं लिहितो. 'ग्लोबल आडगाव' ही एकांकिका शेतकऱ्यांच्या विस्थापनावर आधारित आहे. असे म्हणतात की, 'इंग्रज आले, आणि राज्य करून लुटून, छळ करून परत गेले; पण मला ते गेल्यासारखे वाटत नाहीत. कारण छळ, लूट, षड्यंत्र शेतकऱ्यांच्या बाबतीत आजही चालूच आहे. 'आज गावाचे लिलाव होत आहेत, उद्या शेतकऱ्यांच्या लेकरांचेही

केले जातील!' आपण दिवाळी साजरी करतो, तेव्हा ते सुतकात असतात. वनवासी लेकरं... कळा आणि किकाळ्या इतकेच त्यांच्याकडे उरले आहे. पेरण्या आणि मरणाच्या भीतीपेक्षा धोरणाच्या भीतीनेच शेतकरी जास्त खचत चालला आहे. 'मढ्याला पाणी पाजलं, तर म्हणे पुण्य लागते. शेतकऱ्यांनी धानाला पाणी पाजलं, तर त्याला जेल होते. का, तर म्हणे वीज चोरून धानाला पाणी पाजले!' कंपन्या हजारो वॉट वीज चोरतात, त्यांना मात्र संरक्षण दिले जाते. 'इंडिया विरुद्ध भारत' असा हा लढा आहे. भारत १८ तास लोड शेडिंगच्या अंधारात चाचपडतो आहे आणि इंडिया मात्र लक्ष-लक्ष दिव्यांच्या प्रकाशात चैनीचे जीवन जगत आहे. मांजरीने उंदीर खाण्यापेक्षा त्याचा छळ करण्यात तिला क्रूर आनंद वाटतो, तसा शेतकऱ्यांना छळून मारण्यात व्यवस्थेला आनंद वाटतो. ग्लोबलायझेशनचे मोठे आक्रमण शेतकऱ्यांच्या जीवनावर उठले आहे. आज कृषिसंस्कृती पूर्णपणे धोक्यात आलेली आहे. कॉर्पोरेट घराण्याची हुकूमशाही शेतकऱ्यांना गुलाम बनवू इच्छित आहे. हा विषय 'ग्लोबल आडगाव' या एकांकिकेतून मांडला आहे.

जंगलातील वाघ-बिबटे संपण्याची सर्वांना काळजी वाटतेय, पण शेतकरी संपत असल्याची काळजी कोणालाच वाटत नाही. 'स्मार्ट सिटी' केली जात आहे, खेडी कधी स्मार्ट होणार? कृषिव्यवस्थेचा विनाश करणे, हेच साम्राज्यवाद्यांचं ध्येय आहे. नैराश्य, उदासीनता, मजबुरी, लूट, यामुळे हवालदिल झालेला शेतकरी- त्यांच्या नष्ट होणाऱ्या पिढ्या आणि बीडमधील जन्माला पुरणारा दुष्काळ 'ग्लोबल आडगाव'मध्ये माझ्या माजल्यावच्या भाषेत मांडला आहे.

प्रश्न : 'शेख मुहम्मद : मराठी माध्यम'सारख्या स्फोटक विषयातून मुस्लिम तरुणाची व्यथा मांडलीत... विविध विषयांत हात घालणे कसे काय जमते?

- मला वाटते की, लेखकाने कोणत्या गटा-तटाचे न पाहता संपूर्ण मानव समाजाचे हित जपावे. आपण कोण आहोत, हे बाजूला ठेवून लेखन केलं की- संहितेचा शेवट माणुसकीने होतो. अनेक जण लिहिताना मर्यादा ठेवतात, लिहिताना राखून लिहितात; मी झोकून लिहितो. लेखकाने दोन्ही डोळ्यांचा वापर करत तिसऱ्या डोळ्याने पाहायला हवे. 'शेख मुहम्मद' ही मुस्लिम कुटुंबाची कथा नसून, व्यथा आहे. आतंकवादात पकडले गेलेले सगळे तरुण मुसलमानच का असतात? आणि प्रत्येक पकडला गेलेला

मुसलमान आतंकवादींच का असतो? अनेक मुस्लिम तरुण आतंकवादात पकडले जातात आणि १२-१३ वर्षांनंतर निर्दोष सुटतात; पण त्यांची ती १३ वर्षे परत कोण देणार? आता एक सत्य घटना घडली. एक तरुण १४ वर्षांनंतर सुटला, घरी आला तर आईला पॅरालिसिस झालेला होता आणि वडिलांनी फाशी घेतली होती.

बीड येथे एक तरुण पकडला. त्याचा गुन्हा काय तर म्हणे, त्याने एका मोठ्या आतंकवाद्याला हिंदी भाषा शिकवली आहे. मुळात मी मुस्लिम समूहासोबत राहिलेले आहे. बीडमधील मुसलमानांना हिंदी नीट बोलता येत नाही, 'मै पडा कोडास सांडा, टकूरा दुखरा, लईच अग्गाव है तू...' अशी हिंदी बोलणारे लोक काय शिकवणार? पण त्याने हिंदीचं ट्रेनिंग दिलं या कारणाखाली तो तरुण जेल भोगतो आहे. या कारणामुळे त्या कुटुंबाची समाजात, गावात, देशात कशी निंदा होते... त्यांना पदोपदी कसा अपमान सहन करावा लागतो, आपलेच लोक कसे दूर करतात, नमाजदेखील पढण्यासाठी मशिदीमध्ये बंदी घालतात... याचे मर्मभेदी चित्र मराठवाडी हिंदीमध्ये मी 'शेख मुहम्मद : मराठी माध्यम' एकांकिकेत मांडले आहे.

प्रश्न : तुम्ही सामाजिक विषय मांडता, पण 'तिच्यासाठी वाडेल ते' या एकांकिकेचे शीर्षक रोमॅंटिक वाटते... 'ती' म्हणजे नेमकी कोण?

- ती म्हणजे मनोरंजनीय 'ती' नव्हे. मुळात 'ती' म्हणजे नोकरी आहे... देशापुढील जटिल प्रश्न कोणता असेल, तर 'बेकारी'. अर्थातच, शिक्षणव्यवस्था, व यूजीसी हे बेकारी वाढवणारे कारखाने झाले आहेत. या एकांकिकेत नेट, सेट व पीएच.डी.धारक तरुणांचा संघर्ष मांडला आहे. अर्धे आयुष्य पदव्या मिळवण्यात खर्ची केल्यानंतर त्याच्या वाट्याला वणवणच येते. जेव्हा नोकरीची संधी मिळते, तेव्हा ३० लाख रुपये मागतात. ते पैसे मिळविण्याकरता त्याच्या वाट्याला जीवघेणा संघर्ष येतो, तो संघर्ष म्हणजे 'तिच्यासाठी वाडेल ते' ही एकांकिका आहे. यात शिक्षणक्षेत्राचे होत चाललेले बाजारीकरण या विषयावर प्रकाश टाकलेला आहे. शिक्षणक्षेत्रात चाललेला भ्रष्टाचार यात मांडला आहे. माणसं जितकी मोठी होतात तितकी नैतिक दृष्टीने खुजी होत जातात. मला वाटते, माणसाने लहान असताना माती खाल्ली तरी चालेल, पण मोठे होऊन शेण खाऊ नये.

प्रश्न : आपण परिवर्तनशील लेखन करता. नाटकाने परिवर्तन शक्य आहे का?

- रामदास फुटाणेसर म्हणतात, 'हा महाराष्ट्र तमाशाने बिघडला नाही आणि कीर्तनाने सुधारला नाही; म्हणून काही आपण परिवर्तनवादी लेखन करणं थांबवायचं नसतं.' खरे आहे ते. आमच्या गावाकडे मी पाहिले- एखादी म्हैस गाळात बसली, तर तिला त्यातून उठावं वाटत नाही. कारण त्या गाळात तिला खूप आनंद वाटतो. तशीच अवस्था भारतीय समाजाची झाली आहे. समाजाला गाळातच राहायला आवडते. त्या म्हशीला कितीही उठवा, मारा; उठत नाही, उलट तिला उठवणाऱ्याच्या दिशेने गाळाने भरलेलं शोपूट फेकून त्याला भ्रवण्याचे काम करते. परंतु एक छोटीशी गोमाशी म्हशीच्या कासाला डसते तेव्हा म्हैस ताडून उठून गटाराच्या बाहेर येते. मला वाटतं- माझं लेखन छोटी गामोशी होऊन रूढी, परंपरा, अंधश्रद्धांच्या गाळात रुतून बसलेल्या समाजाला डसण्याचे काम करत राहील.

प्रश्न : आपल्यासारखे नवोदित इतक्या तन्मयतेने दांभिकतेवर आसूड ओढण्याचे काम करत आहेत, ही आशादायक बाब आहे. आपण ग्रामीण भागात राहून रंगभूमी चालवता, पण आज ग्रामीण रंगभूमीच्या खाणाखुणा धूसर होताना दिसताहेत.

- ग्रामीण रंगभूमीवर इतक्या मोठ्या प्रमाणात काम चालू असते की, त्या प्रमाणात शहरी रंगभूमी काहीच नाही. पायलीची खंडीभर नाटके रंगभूमीवर येतात, पण ते लोक आपापल्या भागात राहून काम करतात. त्या रंगभूमीची दखल घेतली जात नाही. एखादे ग्रामीण नाटक असेल, तर त्याकडे ग्रामीण म्हणून न पाहता 'ग्राम्य' म्हणून पाहिले जाते. ग्रामीण रंगभूमीची धाटणी, तिची भाषा, स्वतःचे सिद्धांत आणि सादरीकरणातला साधेपणा हे तिचे सौंदर्य आहे. त्या सौंदर्याचा स्वीकार केला पाहिजे. आपल्याला परदेशी नाटककार जतन करता येतात, पण सोयगावचा लोट्टू पाटील जतन करता येत नाही. आम्हाला स्वतःच्या शेतीमालाचा धंदा करता येत नाही, तर नाटकाचा काय करणार? आम्हाला नाटकावर जगता येत नाही, आम्ही नाटकासाठी जगतो. राजकुमार तांगडेसारखा मोठा ताकदीचा नाटककार 'शिवाजी अंडरग्राऊंड' मुळे कळला, पण त्याअगोदरही त्याचे फार मोठे काम आहे, त्याचे जतन व्हावे.

प्रश्न : आपल्याला नाटकाची- साहित्याची कोणतीच परंपरा नसताना इतके प्रगल्भ लेखन कसे करता? कोणत्या पुस्तकांचा प्रभाव आहे आपल्यावर?

- मी दुर्गम भागातला. माझ्या गावात नाटक नव्हते. वाट्याला फारसे वाचन आलं नाही. पुस्तके वाचण्यापेक्षा मी माणसे जास्त वाचली. आपल्यावर अनेकांचा प्रभाव असतो, पण तो एक पुस्तक किंवा व्यक्तीचे नाव सांगून पूर्ण होणार नाही. विहीर भरते, तेव्हा एका पाझराने नव्हे, तर ती चहूबाजूने पाझराचे पाणी पिऊन भरते- कदाचित माझेही तसेच आहे.

प्रश्न : इतका मानाचा व मोठा पुरस्कार मिळाला... काय वाटते?

- आम्ही शेतकरी, कष्टकऱ्यांची लेकरं. अपमानाची इतकी सवय झालीय की, सन्मानाची भीती वाटते. पण हा सन्मान माझा नसून ग्रामीण रंगभूमीचा आहे.

प्रश्न : आपल्या जीवनातील एखादा भावनिक प्रसंग सांगा, ज्याने तुम्हाला अस्वस्थ केले.

- एक प्रसंग नव्हे, अनेक आहेत; पण एक सांगतो. वडील खूपच दारू पीत असत. मी त्यांना बिना-नशेचं कधीच पाहिलं नाही. एकदा मी त्यांना विचारले, 'अण्णा, तू इतकी दारू का पितोस? मला वास येतो...' बस्स, इथेच मी थांबलो. माझे शिक्षण जिल्हा परिषद शाळेत चालू होते. बाजूलाच पंचायत समितीचे क्वार्टर्स होते. तिथून शाळेत अचानक खूप अग्र वास सुटला. सर म्हणाले, 'शाळा सुटली जा.' आम्ही बाहेर येऊन पाहिले तर त्या क्वार्टर्सच्या बाजूला संडासाचे जुने टँक उपसण्याचे काम माझा बाप करत होता. माझ्या शाळेतील पोरानी ओळखले- 'ह्यो तर अनिलचा बापय...!' मला खूप रडू येऊ लागले, कारण माझा अपमान होत होता. त्यानंतर बरेच दिवस मला माझ्या बापाची लाज वाटे, किळस वाटायची. चांगल्या घरातील मित्रांनी माझ्या घरी येणे कमी केले. मला जेव्हा कळू लागले तेव्हा वाटले, बाप परिस्थितीचा गुलाम होता. आजही समाजात घाण काम करणाऱ्यांची किळस केली जाते. त्यांना 'घाण' संबोधले जाते. पण घाण 'ते' नव्हे, ती टाकणारे वा करणारे घाण असतात. नाल्या, विष्ठा, उकिरडे साफ करणारे आठ दिवस संपावर गेले, तर देशाचे काय होईल? हे लोक आपले आरोग्य धोक्यात टाकून स्वतःच्या आरोग्याशी खेळतात आणि आपल्यासाठी परिसर स्वच्छ करतात. खरं तर त्यांचा सन्मान व्हावा. मला नकळतेपणात बापाची लाज वाटायची. आज कळते आहे- 'माझा बाप घाण काढत नव्हता. देशाला घाणीतून बाहेर काढत होता.' आज बापाचा अभिमान वाटतो.

प्रश्न : आपण नाटक करता-करता लघुचित्रपट

दिग्दर्शित केले. त्याला राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय पुरस्कार मिळाले. ते कोणते लघुपट आहेत आणि काय विषय आहेत?

- मी जातपंचायतीवर आधारित 'शिरमी' नावाचा लघुपट केला. ही प.बंगालमध्ये घडलेली सत्य घटना आहे. एका आदिवासी समाजातील मुलीने परजातीतील मुलावर प्रेम केल्यामुळे जातपंचायतीने तिला शिक्षा सुनावली आणि एका रात्रीत त्या अल्पवयीन मुलीवर १३ लोकांनी बलात्कार केला. या घटनेवर लघुपट यासाठी बनवली की, 'शिरमी'चे दुःख जगासमोर यावे. या लघुपटास अनेक राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय पुरस्कार मिळाले. '१५ ऑगस्ट' नावाचा लघुपट केला. लॉस एंजलिस अमेरिकेने त्याची दखल घेतली. त्या लघुपटास १८ राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय पुरस्कार मिळाले आहेत. आता 'डोंब' नावाचा लघुपट बनवला आहे. 'डोंब'मध्ये भुकेवाचून तडफडणारा जो वर्ग आहे, त्याच्या वेदना मांडल्या आहेत. मेळघाटात आज अन्न मिळत नसल्याने आईच्या पोटातला गर्भ पोटातच मरतो. लेकरांच्या होळ्या कराव्या लागतात. दोन कोटी मुले अशी आहेत, ज्यांना 'स्ट्रीट चिल्ड्रेन' म्हणतात. अशा समूहाच्या वेदना 'डोंब'मधून मांडल्या आहेत. आगामी काळात पूर्णकृती मराठी चित्रपट करण्याचा मानस आहे. त्याची संहिता लिहून झाली आहे.

प्रश्न : चित्रपट आणि नाटक यापैकी दोन्हीत काय आवडते?

- 'नाटक श्वास आहे, पण चित्रपट ध्यास आहे'. दोन्हीही फार प्रभावी माध्यमे आहेत. याचा परिवर्तनासाठी वापर केला गेला पाहिजे. नाटकाला घरात घुसता येत नाही, पण चित्रपट घरात घुसला. आज प्रत्येकाच्या हातात त्याने आपली जागा तयार केली आहे. काळानुरूप आपणही चालले पाहिजे. नाटकाला मर्यादा आहेत, चित्रपटाला एकाच वेळी करोडो लोकांपर्यंत पोहोचता येते. मात्र चित्रपट करताना नाटक हरवू देणार नाही. दोन्ही माध्यमांचा उपयोग करून, धर्मा-धर्मात दुभंगलेली मने जोडण्याचा प्रयत्न करीन. व्यवस्थेने उंबरठ्याबाहेर फेकलेल्या रंजत्या-गांजलेल्यांचे दुःख मांडीन... ज्यांचे चेहेरे हरवले आहेत, अस्तित्व असून त्या अस्तित्वाला नाकारले जाते आहे, अशा मुक्यांचा आवाज होण्याचा प्रयत्न करत राहीन.

प्रश्न : आपण ग्रामीण भागात राहून विपुल लेखन केलं आहे. ३० एकांकिका, ४ नाटकं, काही लघुपट, असंख्य गाणी हे सर्व करताना लेखनासाठी वेळ कसा काढता?

विद्यार्थ्यांसोबत १२ तास मित्र म्हणून राहता, मग लेखनासाठी प्रायव्हसी कशी मिळते?

- मला लेखनासाठी प्रायव्हसी आणि एसी लागत नाही. मुळात आपण 'येसी'बाहेरची माणसं....

प्रश्न : म्हणजे सभोवतालच्या जगाने तुम्हाला लिहिण्यास भाग पाडले, काय होते सभोवताली?

- मी अशा जिल्ह्यात जन्मलो ज्याच्या वाठ्याला अपेक्षेशिवाय काहीच आले नाही. आमच्या इथे 'योजना आणि ढग कोरडेच येतात.' देश महासत्तेच्या वाटेने जात आहे आणि अजून माझ्या जिल्ह्यात रेल्वेच नाही. इथे शेकडो गावे आहेत, तिथे पाण्यासाठी दहा-बारा कोस दररोज वणवण करावी लागते. घरातील स्त्रियांच्या दिवस केवळ पाणी आणण्यातच मावळतो. अनेक स्त्रियांच्या माथ्यावरील केस गळून गेलेले आहेत, केवळ पाणी भरून. ते पाणीही दूषित असल्यामुळे बीडचा सरकारी दवाखाना गच्च भरलेला असतो. काही अशी गावे आहेत तिथे मुलांची लग्न जमत नाहीत, कारण त्या गावात पाणीच नसल्याने मुलींचे आई-वडील आपली मुलगी त्या गावात देण्यास तयार होत नाहीत, म्हणून पाहुण्यातीलच मुली त्यांना शोधाव्या लागतात. या नवयुगातली पुराण शोकांतिका आमच्या वाठ्याला आलेली आहे. शिक्षणाचा झालेला खेळखंडोबा आणि परीक्षेत केवळ काँप्या करूनच पास होता येते अशी मानसिकता आहे. परीक्षेच्या वेळी परीक्षार्थी कमी कॉपी देणारे जास्त असतात आणि काही शाळा अशाही आहेत अमूक अमूक रकम द्या, दहावीला जास्त टक्केवारी देतो आणि परीक्षेत उत्तरे बोर्डावर लिहून दिली जातात. ही मुले बी.एड., डी.एड.ला लागतात आणि पुढे शिक्षक, प्राध्यापक होतात. असे शिक्षणाचे झालेले बाजारीकरण, खेळखंडोबा मी अनुभवलेला आहे. नाकळतेपणात मलाही कॉपी करायला खूप आवडायचे, मीदेखील कॉपी केली, पण जेव्हा कळू लागले की कॉपीमुळे परीक्षेत पास होता येईल, पण जीवनाची परीक्षा कशी पास होणार? आणि मग खऱ्या जगाचा शोध मी घेऊन लागलो. तिथे प्रस्थापितांनी जे काही सभोवताली जाळं मांडून ठेवलं आहे, त्या जाळ्यात अडकलेल्या नव्या पिढ्या आहेत, त्यांचा काहीही दोष नाही, अशा पिढ्या तिथे आजही घडत असतील तर त्यांच्या डोळ्यात उद्याचा भारत कसा शोधायचा? मग हे अवडंबर जगासमोर आलं पाहिजे म्हणून मला नाटकांनी लिहायला शिकवले... बालमजुरी ही काही हौस नाही ती मजबुरी आहे. आमच्याकडे घराघरात

बालमजूर दिसतील. कामे नाहीत, उद्योगधंदे, कंपन्या, मॉल्स, व्यापारपेठ दूरदूर पहावयास मिळत नाही. शेतीवर घर भागत नाही, म्हणून घरातील लेकरांनाही कामे करावी लागतात. त्याचाच मीसुद्धा बळी आहे.

या बालमजुरीच्या अभिकुंडात माझे बालपण जळाले, अज्ञान आणि अंधश्रद्धा मोठ्या प्रमाणात पहायला मिळेल, गावखेड्यात शिक्षण घेणे प्रचंड जोखमीचे असते. चिखल, पाऊस, ऊन झेलत बारा-तेरा कोस पायपीट करत शाळा-कॉलेज गाठावे लागते. यामुळे मुलींचे शिक्षण पूर्णपणे बंदच करावे लागते. आजही तिथे अशी मानसिकता आहे की, मुलगी म्हणजे परक्याचे धन. म्हणून एक काळ तिला घराच्या बाहेर येण्याची परवानगी नव्हती. आज आईच्या पोटातून बाहेर येण्याची परवानगी नाही. अशा मानसिकतेमुळेच मुलींच्या गर्भपाताचे प्रमाण राज्यात सर्वाधिक आमच्या जिल्ह्यात आहे. एक डॉक्टर पकडला, पोलिसांनी शोध घेतला असता समजले की, दवाखान्यामागील विहिरीत मुलींच्या गर्भपाताच्या तुकड्यांचे ढीग सापडले. दररोज शेकडो गर्भपात होत होते, त्याला नष्ट करता येत नाही म्हणून कुत्रे पाळले होते आणि ते तुकडे कुत्रे खात असत. 'ती जन्माला आली तर, गिधाडवृत्तीचे माणसं खातात, पोटातच मारली तर कुत्रे खातात' तिला गिळण्याचे आणि खाण्याचे प्रमाण तिथे जास्त आहे.

या गोष्टींनी मनावर खूप खोल जखमा केल्यात, हे जगासमोर यावे. किमान माझ्या सभोवतालचे जग बदलावे या भोळ्या संकल्पनेतूनच माझ्या लेखनास सुरुवात झाली. सभोवतालचे जग किती बदलेल माहीत नाही, परंतु बदलाच्या क्रांतीची मशाल ती माझ्यापासून पेटवली आहे. यापुढेही ती कोणीतरी पेटती ठेवेल ही आशा आहे.

प्रश्न : रा.शं. दातार नाट्यलेखन हा फार मानाचा पुरस्कार मिळाला, समाधान वाटते का?

- समाधान नव्हे, खूपच आनंद झाला. हा पुरस्कार समाधानी राहण्यासाठी दिलेला नाही, आणखी काम करण्यासाठी दिला आहे.

सिद्धार्थ तायडे
Mob. : 9822836675